

ՓՐԿԵԼ ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅԵՐԷՆԸ

(Սկիզբը «Միոն»ի նախորդ թիվին մէջ)

Դոկտ. Մինաս Գոճայեան

Գ.- Կարելի՞ է «հաշտեցնել» հայերէնի երկու տարբերակները

Հայերէնի երկու տարբերակներուն մերձեցումը զգալիօրէն կը նպաստէ յատկապէս վտանգուած տարբերակի կեանքին երկարացման, եթէ մասնագիտականօրէն և լաւապէս ուսումնասիրուած գործընթացով ընթանան ջանքերը: Ինչպէս որ բժշկական աշխարհին մէջ մարմնի մասերու տարատնկման պարագային լաւապէս կ'ուսումնասիրուի նուիրատու անձին, տարատնկուելիք օրկանին, ինչպէս նաեւ ստացողին բոլոր տուեալները, այդպէս ալ, մեր կարծիքով, ճիշդ կատարուած ընտրութիւններու միջոցով կարելի է նպաստել վտանգուած տարբերակին «առողջական» վիճակին բարելաւման:

Միշտ պէտք է յիշենք որ երկու տարբերակներն ալ միեւնոյն դասական հայերէնին (գրաբարին) երկուորեակ ձագուկներն են, իսկ երկուորեակները շատ յաճախ իրարմէ ուժ կ'առնեն: Հետեաքար՝ մէկէն միայն կատարուած օժանդակութիւնը հարազատէ հարազատ իրակաւնացուող գործառնութիւն մըն է: Այսինքն՝ «խորթ արին» չի փոխանցուիր մէկէն միայն:

Սկսինք երկու հայերէններուն ամենէն աչքի զարնող տարբերութենէն՝ հնչյունական համակարգէն: Արեւելահայերէնը գրեթէ ամբողջութեամբ հարազատ մնացած է դասական հայերէնի (գրաբարի) կամ նախնեաց հայերէնի բաղաձայններու հնչյունական եռաշարք առանձնայատկութեան, այսինքն **բ** (բէն), **գ** (գիմ), **դ** (դա), **ձ** (ձա), **ջ** (ջէ) տառերը չեն հնչուիր **փ** (փիւր), **ք** (քէ), **թ** (թո), **ց** (ցո) և **չ** (չա), իսկ **պ**, **կ**, **տ**, **ծ**, **ճ** չեն հնչուիր լատինական **B, G, D, DZ**, և **DJ/J/G**: Բ-ի և Ռ-ի հնչումներու պարագային արեւելահայերէնի և դասական հայերէնի մէջ շատ յստակօրէն զանազանելի են անոնք, այսինքն՝ Բ-ն «փափուկ» հնչում ունի (ինչպէս ամերիկեան անգլերէնի **R**-ը, (America), իսկ Ռ-ն աւելի թրթռուն է:

Յիշեցման կարգով ըսենք թէ մենք չենք խօսիր «հայաստանեան» արդի ուղղագրութեան մասին, որ տարբեր է դասական այն ուղղագրութենէն, որ կ'աւանդուէր թէ՛ արեւելահայ և թէ՛ արեւմտահայ դպրոցներու մէջ (ըսել է թէ՛ նոյն ուղղագրութիւնը ունէին հայերը 1922-էն առաջ): Ուղղագրութիւնն ու հնչյունական տարբերութիւնները տարբեր բաներ են:

Հակառակ այն իրողութեան, որ 19-րդ դարու վերջաւորութեան և 20-րդ դարասկզբին արեւմտահայ դպրոցներու մէջ (Պոլիս, Իզմիր,

Արմաշու վանք, Սեբաստիա, Այնթապ, Մարաշ եւ այլուր) կը տրվեցնէին արեւմտահայոց այսօրուան հնչյունական համակարգով, բայց այնքան ալ խորթ չէին դասական հնչումներով բառերը արտասանելու սովորութիւնը: Մէկ օրինակ տուած ըլլալու համար, ըստ մեր քաղած տեղեկութիւններուն Տիկ. Սաթենիկ Տէրտէրեանէն, որ ծնած էր Սեբաստիա և որուն եղբայրը շատ մտերիմ բարեկամն էր Դանիէլ Վարուժանին, յաճախ բանաստեղծը դեռատի աղջկան կ'ըսէր. «ձուր մը բեր աղջիկս»: Եւ այսպէս բազում օրինակներ:

Տակալին 2014-ի Յունիսին, երբ մենք կը գտնուէինք Սեւ ծովու ափի Հոփա քաղաքը, մեր պանդոկի աշխատակիցներէն մէկը, որ համէլնցի (հայ) էր «խնծուր» (խնձոր) կ'ըսէր...

Ափսոս որ 19-րդ դարու վերջաւորութեան և 20-րդ դարասկզբին, մանաւանդ Պոլսոյ և մօտակայ հայաշատ շրջաններու մէջ, ճիգ չթափուեցաւ վերականգնելու դասական հնչյունները, որոնք տակալին բոլորովին չէին խորթացած արեւմտահայութեան մօտ:

Այսօր մերձեցման գործընթացը կը կատարուի ինքնաբերաբար, առանց լեզուաբաններու և ուսուցիչներու միջամտութեան՝ շատ բնական ճամբով: Արդարեւ, արեւելահայոց (ուսաստանահայ թէ՛ պարսկահայ) թիւը այնքան մեծցաւ արտերկրի մէջ, որ ըլլայ երգերու միջոցով թէ առօրեայ կեանքին մէջ (պատկերասփիւռ...) արեւելահայերէնը այնքան «խորթ» չէ այլեւ՝ տակալին արեւմտահայերէն խօսող հայութեան համար: Այսինքն՝ երբ վերջինս կը լսէ «տուռը փակէ» (դուռը փակէ կամ գոցէ), այլեւս տուռը (դուռը) չի շփոթեր տալ բայի հրամայականին հետ:

Մերձեցման այս բնական ընթացքը դրական արդիւնքներ կրնայ տալ, եթէ ճիշդ ու մտածուած ուղղութիւններ տրուին մասնագէտներու կողմէ՝ հայկական դպրոցներուն (ամէնօրեայ կամ միօրեայ) ուսուցիչներուն, և եթէ կողմնակից ենք մերձեցման և չենք պնդեր թէ Արեւմտահայերէնը իր ինքնութիւնը կրնայ կորսնցնել, եթէ չպահէ իր երկշարք բաղաձայններու արտասանութիւնը:

Գ.- Համահայկական յանձնախումբի մը անհրաժեշտութիւնը

Այսօրուան իրականութիւնն այն է, որ փաստօրէն սփիւռքի տարածքին մենք ունինք «երկուքուկէ» ուղղագրութիւն՝ դասականը, հայաստանեանը և պարսկահայ կարգ մը շրջանակներու մէջ չնչին փոփոխութեամբ ուղղագրութիւն մը (նուէր-նվեր-նէւէր, արտասուել-արտասվել-արտասւել): Աշխարհի մէջ ո՛չ մէկ լեզու այսքան «հարուստ» է իր ուղղագրութեան տարբերակներով (այստեղ նոյնպէս մենք «առաջին» տեղը

կը գրանենք...): Անգլերէն լեզուի Անգլիոյ և ԱՄՆ-ի ուղղագրութեան մէջ նոյնպէս կան կարգ մը տարբերութիւններ, ինչպէս՝ honour-honor, բայց շատ նեղ ոլորտի մէջ ի յայտ կու գան անոնք: Աշխարհի սիւս «մեծ» լեզուներէն արաբերէնը, ֆրանսերէնը, սպաներէնը, ռուսերէնը բաարարուած են մէկ ու միատեսակ ուղղագրութեամբ:

Մեր՝ բոլոր մը հայութեան մէջ, ուր հայախօսութիւնը թաւալգլոր արագութեամբ կը սուրայ դէպի անհետացում, երկու-երեք ուղղագրութիւններու այս անբնական վիճակը կ'արագացնէ այդ ընթացքը, ու տակաւին եթէ ասոր վրայ աւելցնենք Հայաստանի մէջ գլոխը առած գացած «փողոցահայերէնը», ապա մեզի կը մնայ այսօրուընէ իսկ գրել երեք ուղղագրութեամբ և երեք լեզուով դասբանական մը, որովհետեւ վաղը այդ ալ գրող, խօսող ու լսող զանգուածը պիտի չունենանք:

Մեր լեզուն ինկած է հսկողութենէ դուրս: Թէեւ հայրենիքի մէջ բաական և նոր բառեր ու եզրեր ստեղծուած են, բայց ժողովուրդին ոչ-արհամարհելի տոկոսը կը յամառի գործածել «մենեճեր», «պիզնետիզներ», «մինիբուս», «ակցիոներական», «պիկետ» (picket), «մասսայական», «գլոբալիզացիա» և հարիւրաւոր նման օտար ու խորթ բառեր կամ եզրեր: Այո՛, «գլոբալիզացիան» և իր հայկական տարբերակը՝ «համաշխարհայնացումը» իրենց կարգին իրենց մասնիչին տակ առած կը ճգմեն մեզ:

1913-ին տակաւին Մանուկ Աբեղեան իր յայտնի զեկուցման մէջ ազդարարելու պէս ըսած էր. «Աւելի լաւ է ուղղագրութիւնը լինի սխալ ու դժուար, բայց միակերպ: Ես կը վերջացնեմ իմ խօսքս ինչով որ սկսեցի. փոփոխութիւն, իմ կարծիքով պէտք է և կարելի է անել որոշ չափով, բայց եթէ որ եւ է փոփոխութիւն պիտի վերացնի մեր ուղղագրութեան միութիւնը և մեր երկու գրական լեզուներն իրարուց աւելի հեռացնի, աւելի լաւ է որ չլինի: Իսկ մեր ամէն, իրեն մի մի ակադեմիա կարծող անհատների փոփոխութիւններին ուրիշ բան չի վիճակուած, բայց եթէ մի նոր խառնափնթոր դրութիւն մտցնել մեր ուղղագրութեան մէջ» (1): Այսօր նոյնքան թարմ կը հնչէ այդ խօսքը: Անհատները իրատուք չունին ըստ կամս և ըստ իրենց ճաշակին կամ քանահաճոյքին խաղալ հայոց լեզուի քերականութեան, ուղղագրութեան և փոխառութեան կանոններու հետ: Անցեալին եղած են նման սխալներ և դժբախտաբար այսօր այդ սխալները որպէս ճիշդ (ճիշտ) կը սորվեցնենք: Օրինակ՝ հայերէնի հնչյունաբանական ո՞ր օրէնքին վրայ հիմնուած «ճանապարհ» բառը մենք պիտի գրենք «ճամբայ». չէ՞ որ հայերէնի հինչյունաբանական օրէնքով պ+հ=փ և ոչ թէ «բ», ինչպէս՝ սեպուհ-սեփական, բայց ոչ երբեք սեքական:

Նետեաբար, խիստ անհրաժեշտ է որ

անցեալին գոյութիւն ունեցող և բաական ազդեցիկ եզրաբանական յանձնախումբը վերականգնուի՝ համալրուելով արտերկրի լեզուաբաններով ու որակեալ մասնագէտներով, որոնք Գիտութիւններու Կաճառի կամ Ազգային Ժողովի և կամ որեւէ այլ համազգային մարմնի մը կողմէ իրեն տրուած լիազօրութեամբ կանոնակարգէ փոխառութիւններու և ուղղագրութեան սկզբունքները՝ հաշուի առնելով, ի հարկէ, երկու գրական լեզուներու առանձնայատկութիւնները:

Դ.- Կարգ մը յաադրիչ փորձեր

Յուսատու փորձեր սկսած են կատարուիլ, բայց տակաւին գործին արդիւնքը չ'երեւար: Օրինակ քանի մը տարի առաջ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան նախաձեռնութեամբ յատուկ յանձնախումբ մը կազմուեցաւ, որուն մէջ ընդգրուեցան բանիմաց ստատրականներ, պարտականութիւններ բաշխուեցան, բայց կը թուի թէ սառած է այժմ այդ յանձնախումբը: Հոս արդար ըլլալու համար պէտք է ըսել թէ մեզի դրկուեցաւ Տոքթ. Անդրանիկ Եղիայեանի յոյժ հետաքրքրական և ուսանելի աշխատասիրութիւնը, որուն մէջ շատ բծախնդիր կերպով քննուած են հայոց լեզուի քերականութեան և ուղղագրութեան հարցերը, սակայն մեզի համար անյայտ պատճառներով նախաձեռնութիւնը կը թուի թէ սառած վիճակի մէջ է:

Երկու տարի առաջ ուրիշ փորձ մը կատարուեցաւ Լոս Անճելէսի մէջ, ղեկավարութեամբ Դոկտ. Արտեմ Սարգսեանի: Ան իր շուրջ հաաքեց երեսնեակ մը հայագէտներ, լեզուաբաններ, գրողներ ու ստատրականներ (որոնց կարգին նաեւ տողերուս հեղինակը), որոնք յաճախակի խորհրդակցութիւններու միջոցով յստակ առաջարկութիւններով ու յառաջադրութիւններով ճամբայ ելան: Կազմը վաւերացուեցաւ Հայաստանի Գիտութիւններու Կաճառին կողմէ և գործի անցաւ՝ սկսելով ամենէն գործածական բառերու բառարանի մը պատրաստութեան աշխատանքով, սակայն ցարդ որեւէ շօշափելի բան չիրապարակուեցաւ: Գուցէ յաւելեալ ժամանակի կը կարօտի այս կազմը, որպէսզի արդիւնք տայ կամ թարմացման պէտք ունի: Բոլոր պարագաներուն յաադրիչ են այս ջանքերը, բայց ժամանակը շատ արագ կը սահի, ամէն մէկ օրը քիչ մը ես մեզ կը սօտեցնէ վախճանին:

Արիւնահոսութիւնը կը շարունակուի:

(Հարունակելի)

(1) «Արարատ», 1913/ԺԲ. էջ 1141, նոյնը՝ Մանուկ Աբեղեան, «Երկեր», հտ. Ը., էջ 366